
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2020 (год. XXIX), ISSN 0861-7902

Гергана Петкова*, Ваня Иванова**

РУСКИ ЛИЧНИ ИМЕНА, ОБРАЗОВАНИ ОТ РИМСКИ ПРЕНОМЕН

Gergana Petkova, Vanya Ivanova

RUSSIAN PROPER NOUNS DERIVED FROM A ROMAN PRAENOMEN

The present paper examines Russian proper nouns of both masculine and feminine gender, which are derived from a Roman praenomen. Our main goal has been to present these proper names in their entirety, together with their etymology.

The excerpted onyms are grouped according to the appellative or the anthroponym from which they are derived. Another classification, based on extralinguistic information about the canonization of proper names, is also included: it takes into account its origin, i.e. when a Russian anthroponym is derived from a saint's name in the Orthodox or the Catholic tradition, or when it is recognized by and exists in the canons of both churches. A brief review of the proper-noun system in Ancient Rome – and the role of Roman praenomens in it – is also provided. Special attention has been paid to the etymology of the praenomens.

Keywords: *Russian anthroponym, Roman proper nouns.*

Обект на изследване в настоящия текст са руски лични имена, както мъжки, така и женски, образувани от римски преномен. Основната цел е техният пълен списък да бъде представен, както и началната им етимология.

Ексерпираниите оними са класифицирани въз основа на изходния апелатив или антропоним, от който са изведени, както и според екстралингвистичната информация, отнасяща се към тяхната канонизация, т.е. дали даден руски антропоним представлява име на светец, канонизирано само от Православната църква, само от Католическата, или е включен в каноничните списъци и от двете църкви.

Направен е кратък обзор на личноименната ситема в Древен Рим и мястото на преномените в нея. Обърнато е специално внимание на тяхната етимология.

Ключови думи: *руски антропоним, римски преномен.*

1. Римска именна система – преномени:

Мъжките имена при римляните съдържат минимум два компонента¹ – лично име (*praenomen*) и родово име (*nomen* (Johnson 1903, 1932; Федорова 1982: 85)/*nomen gentile* (Johnson 1903, 1932; Felecan

* **Гергана Петкова** – ст. преподавател д-р, секция „Чужди езици“, Департамент по езиково и специализирано обучение, Медицински университет – Пловдив, Gergana.Petkova@mu-plovdiv.bg.

** **Ваня Иванова** – гл. ас. д-р, катедра „Обучение по математика, информатика и информационни технологии“, Факултет по математика и информатика, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, vantod@uni-plovdiv.bg.

¹ Това е валидно от епохата на Републиката. Най-ранните легенди за Рим, отнасящи се до т.нар. царски период или времето на царете, ни дават информация, че първоначално се използва едно-единствено име (например *Ромул (Romulus)*, *Рем (Remus)*, *Фаустул (Faustulus)*), а с течение на времето – с нарастване броя на населението, редом с тях се появяват и двучленни имена (например *Нума Помпилий (Numa Pompilius)*, *Анк Марций (Ancus Martius)*, *Тул Хостилий (Tullus Hostilius)*) (Johnson 1903, 1932; Smith 1875: 800). Вероятно по правило се използват единичните имена, а двучленните възникват постепенно, изведени от традиционната комбинация, засвидетелствана в надписите, на единично име с името на главата на семейството в родителен падеж (напр. *Marcus Marci*, *Caecilia Metelli*) (Johnson 1903, 1932).

2010: 65)/*nomen gentilicium* (Johnson 1903, 1932). Възможно е гражданинът да притежава и прякор, който да е родов (*cognomen*) или личен (*agnomen*) (Felescan 2010: 65; Федорова 1982: 85). Знатните римляни често добавят и информация за това чий син са (например *M. Porcilius Regulus, filius M. Procilii Nocetae* (Марк Порцилий Регул, син на Марк Порцилий Ноцета)) (Felescan 2010: 70).

Това представлява тричленната именна система (наречена *tria nomina* или *трите имена*) в Древен Рим. Първоначално тя е била валидна само за патрициевите родове. Предполага се, че системата функционира от 5 в. пр.н.е., но официално се среща в документи от 2 в. пр.н.е. и се запазва в този вид до управлението на Сула (*Sulla*), т.е. до края на Републиката (Felescan 2010: 66).

Преноменът (*praenomen* < *prae* – преди, *пред* + *nomen* – име) (лично име) се дава при раждането, а родовото име се унаследява (Felescan 2010: 65), но понеже съществува традиция първородният син да наследи както личното, така и родовото име на своя баща, когноменът служи да индивидуализира отделните членове на дадена фамилия (Felescan 2010: 70 – 71). Дори през 230 г. пр.н.е. тази традиция се узаконява с постановление на Сената, т.е. преноменът на бащата задължително се предава на най-големия син (Федорова 1982: 86).

Според *Варон* (*Varro*) съществува списък, включващ 18 лични имена, от които може да се избира (Фелекан 2010: 65). Всъщност имената, засвидетелствани в античните текстове като римски преномени, са доста повече. Интересно е да се отбележи, че антропонимите с най-голяма фреквентност на употреба са били толкова популярни, че в писмените текстове са представени от абривиатури (Федорова 1982: 86).

Някои от преномените не са с изначален латински произход, а са навлезли от именните системи на съседните племена. С течение на времето много от тях излизат от употреба, а още през класическия период от развитието на латинския език изконното им значение бива забравено (Johnson 1903, 1932; Федорова 1982: 85).

Трябва да се подчертае, че преномен притежават само римските граждани. Поради тази причина по-особени случаи представляват съществуващите практики при именуване на хора, които нямат този статут, т.е. жените и робите².

В Древен Рим в следрепубликанския и императорския период жените нямат правото да притежават преномен, защото нямат статут на римски граждани. Вместо собствени имена при обръщение към римлянките са използвани формите за женски род на родовите им имена (Felescan 2010: 69 – 70; Федорова 1982: 91) или от родовото име на бащата се образува ново име с помощта на суфикса *-illa* или *-ina* (Felescan 2010: 69 – 70). Вследствие на това в даден род всички жени са имали едно и също име (Федорова 1982: 91). След като жената се омъжи, тя обикновено получава името на съпруга си³ (Johnson 1903, 1932; Felescan 2010: 69 – 70). Срещат се и случаи, когато римлянката носи и родовото име на майка си, поставяйки го след това на баща си (Johnson 1903, 1932).

Макар и единични, съществуват и случаи, засвидетелствани в писмени паметници, в които се срещат женски форми на римски преномени (*Publia, Lucia*) (Smith 1975: 801; Felescan 2010: 69 – 70). След като се омъжат, жените получават преномен, като обикновено това е формата за женски род на преномена на мъжа ѝ. Това се случва в един по-късен период (Smith 1875: 801).

Едва по време на Империята тричленната именна система става валидна и за жените в Древен Рим (Johnson 1903, 1932).

Робите в Древен Рим също нямат право на собствено име⁴. Те имат едно-единствено име, което е с гръко-ориенталски произход или по друг начин показва етническата принадлежност на притежателя му (напр. *Dacus* – *дакиец*, *Corinthus* – *коринтянин* и дори *Peregrinus* – *чуждоземец*) (Felescan 2010: 72; Федорова 1982: 92).

² Това се променя през 212 г. с Едикта на Кракала, известен още и като *Constitutio Antoniana*, благодарение на който жените и робите придобиват права на римски граждани (Johnson 1903, 1932).

³ В надписите при имената на жените понякога се указват преноменът и когноменът на бащата и дори когноменът на мъжа ѝ (например *Caeciliae, Q(uinti) Cretici f(iliae), Metellae, Crassi (uxori)/ Цецилия, дъщеря на Квинт Кретик, съпруга на Крас*) (Федорова 1982: 91).

⁴ В надписите след името на роба се изписва и името на неговия господар и каква служба е изпълнявал в дома му (например *Euticus, Aug(usti) ser(vus), pictor/ Евтик, роб на Август (т.е. роб на императора), живописец*) (Федорова 1982: 93).

Вместо с лично име робите са назовавани дори с помощта на числителни *Primus – първи, Secundus – втори, Tertius – трети* и т.н. В качеството си на робски имена се изпозват и следните: *Ingenus/ Ingenius (свободнороден), Vitalio/ Vitalis (живеец)* и дори *Felix (щастлив)* и *Faustus (късметлия; щастлив)* (Федорова 1982: 92).

Римското влияние безспорно е оставило своя отпечатък върху именните системи и на повечето съвременни антропонимни системи, включително и върху славянските. Могат да се обособят няколко основни периода на масово навлизане на латински имена в тях. Първият съвпада с времето на съществуване на Римската империя, когато местните жители в отделните провинции постепенно усвояват тричленната римска именна система (Felesan 2010: 67 – 73). Вторият период е свързан с разпространението на християнството, когато много собствени имена с латински корен стават част от именната система; това се случва или директно от списъците на светците, канонизирани от Католическата църква, или чрез Православната църква и с посредничеството на гръцкия като неин официален език. Тези т.нар. *Календарни имена* в голяма степен преповтарят старите латински имена или са образувани от апелативи, чието значение е свързано с християнските добродетели или с празниците, обредите и обичаите, въведени от новата религия. Не са редки и случаите, когато изконното значение на старо римско име е променено, за да е в унисон с тази тенденция на наолатинизация (Фелекан 2010: 75 – 76). Началото на следващия период може да бъде отнесен към края на миналия век, когато имена на персонажи от литературата и киното започват да се използват като официални руски лични имена. Тази тенденция се засилва с годините до появата на съвременната мода на т.нар. интернационални имена.

Обект на изследване в настоящия текст са руски лични имена, както мъжки, така и женски, образувани от римски преномен. Основната цел на изследването е да се изготви техен пълен списък (включително техните фонетични и орфографски варианти, производните от тях антропоними) и да се проследи изконната им етимология. Разглеждането на хипокористичните им форми, както и словообразователните процеси, настъпили при образуването на славянско име от римски преномен, не са обект на настоящото изследване.

Проучваните оними са обособени в отделни групи според изходния им апелатив или антропоним, от който са изведени. Допълнителна класификация е направена въз основа на екстралингвистичната информация дали славянското лично име е канонизирано само от Католическата, само от Православната църква, или е прието за официално и от двете църкви и е включено в каноничните им списъци поради факта, че навлизането на латински по произход антропоними в руската личноименна система се осъществява посредством влиянието на Църквата. В миналото в Русия е била много силна традицията новороденото да получи името на светеца/свeticата, почитан е денят на раждането му/й.

Горепосочените класификации са базирани на желанието да се проследи етимологията на даден римски преномен преди навлизането му в руската личноименна система, защото е възможно то да получи т.нар. „народна етимология“ поради сравнение с близкозвучаща славянска лексема.

Важно е да се направи уточнението, че при изготвянето на първата класификация разпределянето на имената в отделните групи се осъществява спрямо традициите на латинската лексикология и морфология.

Чуждите по произход антропоними са изведени от латински апелативи, чийто смисъл невинаги е разпознаваем, и поради това е изключително важно тяхната точна етимология да бъде изведена и тяхната семантика да бъде посочена, което, както беше споменато по-горе, е и една от основните цели на изследването. От значение е също и екстралингвистичната информация относно тяхната канонизация от Католическата църква, от Православната или и от двете, тъй като тя влияе върху фреквентността им на употреба. Колкото по-популярен е даден светец или свetica в Русия, толкова по-често се избира неговото/ нейното име.

2. Деривационни модели с мотивираща основа апелатив:

В приложената по-долу таблица са представени 12 римски преномена, изведени от апелатив, както и образуваните от тях руски лични имена.

Римски преномен	Етимология	Руско мъжко лично име	Руско женско лично име
Agricola	лат. <i>agricola</i> , <i>ae, m</i> – „земеделец“ (D, S)	Агрикола (D, P, S)	
Appius	сабинския град <i>Atta</i> (<i>Atta</i>) (P)	Аппий (D)	
Caesar	лат. <i>caedo</i> , <i>3</i> – „режа“ (P)	Цезарь (D, P, S): Кесарь (P, S);	
Caius/ Cajus/ Gaius	лат. <i>gaudeo</i> , <i>2</i> – „радвам се“ (S)	Гай (D, S)/ Кай (P, S): Гайй (S);	
Decimus	лат. <i>decimus</i> , <i>3</i> – „десети“ (D)	Децим (D)	
Faustus	лат. <i>faustus</i> , <i>3</i> – „благоприятен, късметлийски, щастлив“ (P, S)	Фауст (P, S): Фавст (P, S);	Фауста (D, S): Фавста (P, S);
Lucius	лат. <i>lux, lucis, f</i> – „светлина“ (S)	Лукий (P, S): Луций (D, S), Люций (P, S), Люциоз (S);	Лукия (P, S): Лукея (S), Люсия (S), Люцея (S), Люцея (P), Люция (P, S);
Marcus	лат. <i>marcus, i, m</i> – „чук, чукче“ (P)	Марко (S): Марк (D, P, S), Маркей (S), Маркий (S);	Марка (P, S)
Nonnus/ Nonus	лат. <i>nonus</i> , <i>3</i> – „девети“ (P)	Нон (S)/ Нонн (P, S): Ноний (D);	Нона (D, S)/ Нонна (P, S): Нонница (S);
Numerius	лат. <i>numerus, i, m</i> – „благозвучие; музика; мелодия“ (S)	Нумерий (P, S)	
Octavius	лат. <i>octavus</i> , <i>3</i> – „осми“ (P, S)	Октавий (D, P, S)	Октавия (P)
Paullus/ Paulus	лат. <i>paullus</i> , <i>3/ paulus</i> , <i>3</i> – „мальк; скромен“ (S)	Павел (D, P, S): Павелий (S), Павелка (P), Павл (D), Павлий (S), Павлик (P), Павлил (S), Павло (S), Павля (P), Паул (S);	Павла (P, S): Павола (S), Паола (S);
Proculus	лат. <i>procul</i> – „далеч“ (P)	Прокул (D, P, S)	
Quinctus/ Quintus	лат. <i>quintus</i> , <i>3</i> – „пети“ (D, P, S)	Квинт (D, P, S): Квинтазий (S), Квинтал (S), Коинт (P, S);	
Secundus	лат. <i>secundus</i> , <i>3</i> – „втори; друг“ (P, S)	Секунд (P, S)	Секунда (S)
Septimus	лат. <i>septimus</i> , <i>3</i> – „седми“ (S)	Септим (S)	
Sextus/ Sixtus	лат. <i>sextus</i> , <i>3</i> – „шести“ (P, S)	Секст (D)/ Сикст (D, S)	
Tertius	лат. <i>tertius</i> , <i>3</i> – „трети“ (P, S)	Тертий (P, S)	Терция (S)
Tiberius	лат. <i>Tiberius</i> , <i>3</i> – „на Тибър (река, преминаваща през Рим); по името на бога на р. Тибър, син на Янус“ (D, P, S)	Тиберий (D, P, S)/ Тиверий (S)	

3. Деривационни модели при повече от една мотивираща основа:

Поради особеността на разглежданите римски антропоними, а именно, че са представители на най-древния ѝ пласт лични имена, тяхната етимология трудно би могло да бъде определена точно в някои от случаите. Поради тази причина е посочена информацията относно всички налични хипотези.

Римски преномен	Етимология	Руско мъжко лично име	Руско женско лично име
Publius	1) лат. <i>publius</i> , 3/ <i>publicus</i> , 3 – народен, обществен (S); 2) лат. <i>populus</i> , <i>i</i> , <i>m</i> – народ (P)	Публий (D, P, S); Поплий (S), Поплион (S), Пуплий (P, S)	
Titus	1) неясно значение (P); 2) лат. <i>titulus</i> , <i>i</i> , <i>m</i> – титла (P); 3) лат. <i>tueor</i> , <i>tuitus</i> , <i>tutus sum</i> , 2 – гледам (S)	Тит (D, P, S); Туг (S)	

4. Класификация на антропонимите според канонизацията им:

А. 1. Имена на светци, канонизирани от Католическата църква: *Proculus*; *Sextus*/ *Sixstus*;

Б. 1. Имена на светици, канонизирани от Православната църква: *Marca*;

В. 1. Имена на светци, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: *Agricola*; *Caesar*; *Caius*/ *Cajus*/ *Gaius*; *Faustus*; *Lucius*; *Marcus*; *Nonnus*/ *Nonus*; *Numerius*; *Octavius*; *Paullus*/ *Paulus*; *Publius*; *Quinctus*/ *Quintus*; *Secundus*; *Septimus*; *Tertius*; *Tiberius*; *Titus*;

В. 2. Имена на светици, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква: *Fausta*; *Lucia*; *Nona*/ *Nonna*; *Paula*/ *Paulla*/ *Polla*; *Secunda*; *Tertia*.

5. Изводи

Руските лични имена са ексцерпирани от специализирани ономастични речници, в които е налична богата информация не само за техните форми, но и за произхода и етимологията им. Общият брой на изследваните римски антропоними е 36 – 27 мъжки и 9 женски. Разглеждани са в диахронен план. В използваните източници няма данни за тяхната честотност на употреба, но може да се предположи, че употребата им в съвременната руска личноименна система не е широка.

Както вече беше отбелязано, римските преномени принадлежат към най-древния пласт на латинските имена и поради това някои от тях нямат изведена точна етимология, което ясно личи от направената класификация и при мъжките руски лични имена, и при женските.

От информацията, свързана с тези преномени, изведени от апелатив, става ясно, че само един пример, *Agricola*, е образуван от съществително нарицателно име, а всички други – от прилагателно име.

Почти всички от включените в настоящото изследване латински антропоними са имена на светци и светици, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква. Това обстоятелство води до извода, че вероятно всички разглеждани в настоящия текст руски лични имена с латински произход са възникнали и са привнесени под влияние на официалните канонични списъци, използвани от ортодоксалната Църква.

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторите изказват благодарност към ННП „Млади учени и постдокторанти“ на МОН.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Дворецкий 1976:** Дворецкий, И. Х. *Латинско-русский словарь*. Москва: Русский язык. // **Dvoretckij 1976:** Dvoretckij, I. H. *Latinsko-russkij slovar'*. Moskva: Russkij yazyk.
- Петровский 1955:** Петровский, Н. А. *Словарь русских личных имен*. Москва: Советская энциклопедия. // **Petrovskij 1955:** Petrovskij, N. A. *Slovar' russkih lichnykh imen*. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Суперанская 1998:** Суперанская, А. В. *Словарь русских личных имён*. Москва: Издательство АСТ. // **Superanskaya 1998:** Superanskaya, A. V. *Slovar' russkikh lichnykh imyen*. Moskva: Izdatel'stvo AST.
- Федорова 1982:** Фьодорова, Е. В. *Введение в латинскую эпиграфику*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, с. 85 – 101. // **Fyodorova 1982:** Fyodorova, E. V. *Vvedenie v latinskiyu epigrafiku*. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, s. 85 – 101.
- Johnson 1903, 1932:** Johnson, H. W. *The Private Life of the Romans*. Scott, Foresman and Company. <http://www.forumromanum.org/life/johnson_2.html (19.09.2011)>.
- Smith 1875:** Smith, W. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, pp. 800 – 803.
- Felecan 2010:** Felecan, O. A Diachronic Excursion into the Anthroponymy of Eastern Romania. *Philologia Jassyensia*, An. VI, Nr. 1 (11) 2010, pp. 57 – 80.

ИСПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

Исползвани са следните абривиатури: **D** (= Дворецкий 1976); **P** (= Петровский 1955); **S** (= Суперанская 1998).